

Александр Степковскі,
габілітований доктор права,
професор Варшавського університету,
завідувач кафедри соціології права
факультету права та адміністрації
Варшавського університету (Польща)

Йоанна Банасюк,
доктор права, асистент кафедри
цивільного права факультету права
Білостоцького університету
(Польща)

КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ СТОСОВНО ЖІНОК І ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ТА БОРОТЬБУ З ЦИМИ ЯВИЩАМИ: ДОКТРИНАЛЬНІ ОСНОВИ

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами ширше відома як Стамбульська Конвенція чи конвенція САНВІО. Це документ, що породжує велику кількість суперечностей, починаючи з процесу узгодження. Певні дискусії з цього питання тривають також і в Україні. Стаття описує доктринальні основи цієї Конвенції, що визначають зміст технічних рішень, що містяться в ній. Застосування технічних рішень підпорядковане так званій гендерній перспективі (gender perspective), що встановлює певний спосіб розуміння насильства стосовно жінок як насильство, обумовлене гендером (gender based violence against women). «Гендер» є культурним явищем (соціально закріпленою сутністю, ознаками чи роллю), що в суспільному вимірі виявляється в природних відмінностях між жінками та чоловіками. Відповідно до ідеології гендеру ці відмінності повинні неминуче призвести до соціальної нерівності та до структурної дискримінації жінок, наслідком якої має бути насильство стосовно жінок. Таким чином, Стамбульська конвенція визначає радикальні форми феміністичної ідеології, прагнучи викоринити культурні відмінності, що існують у суспільстві між жінками та чоловіками. В статті також звертається увага на те, що наявні емпіричні дані викликають певні сумніви щодо правильності основ теорії gender based violence і виникаючої з неї стратегії боротьби з насильством стосовно жінок. Більше того, вони вказують на існування зворотньої залежності, аніж та, яку пропонує теорія, що визначає насильство стосовно жінок як явище обумовлене статтю. Іншими словами, існують вагомі підстави до виокремлення положення про те, що реалізація теоретичних засад Конвенції САНВІО може призвести до посилення, а не до обмеження насильства стосовно жінок.

Ключові слова: Стамбульська конвенція, САНВІО, стаття, гендер, насильство стосовно жінок, що обумовлене статтю.

Загальна інформація

Конвенція № 210 Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (САНВІО) була прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 7 квітня 2011 р., а відкрита для підписання та ратифікації 11 травня 2011 р. Це відбулося попри те, що «низка держав була незадоволена текстом цієї Конвенції, щодо якого не велись перемовини в дусі досягнення якнайширшого консенсусу»¹.

Прийняття Конвенції є наслідком процесу, що розпочався на початку 90-х років минулого століття в рамках Ради Європи і був спрямований на запобігання будь-яким формам насильства стосовно жінок. Запроваджені ініціативи ставили за мету визнання державами—членами ЄС теорії, згідно з якою таке насильство є гендерно обумовленим (*gender-based violence*), а також запровадження відповідних до цього підходу стандартів боротьби з насильством стосовно жінок. Ці стандарти просувалися, зокрема, через адресовані державам—членам Ради Європи рекомендації Комітету міністрів, що не мали обов'язкового характеру. Особливим етапом розвитку законодавчих зусиль були 2006—2008 рр., протягом яких кампанія проти насильства стосовно жінок набула політичного виміру. Тематичні національні звіти відображали масштаби проблеми

та різноманітні запобіжні механізми, прийняті на рівні держав—членів РЄ. У цьому контексті розпочалася дискусія про потребу гармонізації національних правових стандартів, здатних гарантувати аналогічний рівень захисту жертв в усіх державах—членах Ради Європи.

У грудні 2008 р. Комітет міністрів прийняв рішення з приводу підготовки конвенції про насильство стосовно жінок. Був створений комітет *Ad hoc* (*Ad hoc Committee for preventing and combating violence against women and domestic violence*, Комітет САНВІО), який протягом двох років працював над робочим текстом Конвенції. Кінцева версія документа була готова в грудні 2010 р. Станом на 7 квітня 2018 р. Рада Європи провела чимало інтенсивних заходів, спрямованих на долучення держав—членів РЄ до Конвенції. Конвенція була ратифікована 29 державами Ради Європи², зокрема 17 державами ЄС.

На підпорядкуванні її положенням наполягають такі інституції, як, наприклад, Європейський Парламент³. Проте приєднання до Конвенції та її ратифікація в деяких країнах відбувається на фоні низки суперечностей⁴. Ці емоції безумовно пов'язані з провідною для даної Конвенції категорією гендеру (*gender*), що має бути джерелом насильства стосовно жінок. З огляду на це необхідно присвятити увагу доктринальній основі цієї Конвенції.

¹ Таку інформацію передав Держсекретар Міністерства закордонних справ Республіки Польща 9 січня 2012 р. у відповідь на інтерпеляцію № 392 щодо невідання Польщею Конвенції Ради Європи від 11 травня 2011 р. про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими. URL: <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=4538511C> (доступ/: 07.04.2018). Докладніше на цю тему див.: Banasiuk J. (red.), *Czy Polska powinna ratyfikowac Konwencje Rady Europejskiej o zapobieganiu i przeciwdzialaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej* Warszawa, 2014. S. 12.

² Албанія, Андорра, Австрія, Бельгія, Боснія та Герцеговина, Кіпр, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Італія, Мальта, Монако, Чорногорія, Голландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сан-Марино, Сербія, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Македонія та Туреччина. Без ратифікації Конвенцію підписали 16 держав: Вірменія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Молдова, Словаччина, Україна, Великобританія. Не наважились приєднатися до Конвенції: Сполучені Штати Америки, Канада, Азербайджан, Росія, Ватикан, Японія, Мексика.

³ European Parliament resolution of 12 September 2017 on the proposal for a Council decision on the conclusion, by the European Union, of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (COM(2016)0109 — 2016/0062(NLE)).

⁴ Суперечності навколо ратифікації Конвенції в Словаччині URL: <https://www.reuters.com/article/us-slovakia-treaty/slovakia-rejects-treaty-combating-violence-against-women-idUSKCN1G620F> та в Болгарії URL: <https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-treaty/bulgaria-rejects-treaty-to-combat-violence-against-women-idUSKCN1FZ0FJ>.

Міжнародний контекст робіт над САНВІО

Конвенцію САНВІО офіційно представляють як найбільш розвинений інструмент боротьби з гендерно обумовленим насильством *gender based violence*— (GBV)¹. Вона стверджує, що насильство стосовно жінок є формою дискримінації за гендерною ознакою і тому накладає на держави загальний обов'язок протидії будь-яким формам дискримінації жінок.

Такий спосіб розуміння насильства стосовно жінок був запропонований на початку останнього десятиріччя ХХ ст. Комітетом CEDAW, який проводив моніторинг виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм насильства щодо жінок (1979). Ця Конвенція була першим міжнародним трактатом, повністю присвяченим проблематиці рівноправності статей, являючи собою також акт міжнародного законодавства, який значною мірою запроваджує феміністичні принципи та категорії. Сама Конвенція CEDAW не могла використовувати категорію *gender*, яка тоді ще не функціонувала в ООН. Проте, згідно з феміністичною доктриною, в Конвенції CEDAW уже йдеться про необхідність боротьби зі стереотипами та культурними канонами, обумовленими поняттям неповноцінності жінок (п. а) ст. 5; п. с) ст. 10). Згодом також Моніторинговий комітет CEDAW почав покликатися на поняття *gender* та концепцію *gender based violence* у своїх загальних рекомендаціях (*general recommendations*), що публікуються на підставі ч. 1 ст. 21 Конвенції

CEDAW. Така інтерпретація Комітету CEDAW призвела до подальших кроків, унаслідок яких феміністична перспектива могла знайти своє відображення в змісті нових інструментів міжнародного права, серед яких найновішим є саме Конвенція САНВІО².

Саме тому преамбула САНВІО однозначно покликається на Конвенцію CEDAW та Загальну рекомендацію № 19 від 1992 р., де в §5 рекомендовано, щоб держави-сторони у своїх періодичних звітах серед інформації про форми статево (*sex*) обумовленої дискримінації, про яку йдеться в ст. 1 CEDAW, передбачали також гендерно обумовлене насильство (*gender*)³. Отже, гендерно обумовлене насильство (*gender based violence*) з'явилося в Конвенції CEDAW ще задовго до Загальної рекомендації 28 CEDAW від 2010 р., де рекомендується, щоб під статево обумовленою дискримінацією (*sex*), на якій зосереджується Конвенція, розуміти також гендерно обумовлену дискримінацію (*gender*)⁴. Дефініція *gender*, яка міститься в цій рекомендації, має означати соціально закріплену ідентичність, ознаки та ролі чоловіків і жінок та суспільно-культурне значення, яке надається біологічним різницям між статями, що призводять до ієрархічних стосунків між жінками й чоловіками, а також до такого розподілу влади й прав, які надають перевагу чоловікам та позбавляють переваг жінок.

При такій трактовці, на яку покликається САНВІО, «гендер» є культурним явищем (сформовані суспільством іден-

¹ Парламентська Асамблея РС, Резолюція 1963 (2013) Насильство стосовно жінок, Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 22 November 2013; Stoica M. M. Norms and Legal Instruments on Preventing Violence against Women and Domestic Violence. Highlights from the Istanbul Convention, Legal Sciences in the New Millenium, 2017. С. 50. URL: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20161214IPR56095/istanbul-convention-polish-government-asked-to-reconsider-intention-to-withdraw>; <http://www.futurepolicy.org/rights-and-responsibilities/coe-istanbul-convention/>.

² Докладніше на цю тему див.: Stepkowski A. Plec jako przyczyna ludzkiej alienacji: aspekty polityczne i prawne, [w:] Gender: perspektywa krytyczna, red. J. Jagiello, D. Oko. Kielce, 2016. С. 23–26.

³ General recommendation No. 19: Violence against women: «6. The Convention in article 1 defines discrimination against women. The definition of discrimination includes gender-based violence, that is, violence that is directed against a woman because she is a woman or that affects women disproportionately». URL: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf (доступ: 25.06.2018).

⁴ General recommendation No. 19: Violence against women: «6. The Convention in article 1 defines discrimination against women. The definition of discrimination includes gender-based violence, that is, violence that is directed against a woman because she is a woman or that affects women disproportionately». URL: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf (доступ: 25.06.2018).

тичності, ознаки, ролі), яке в суспільному вимірі виявляється в природних різницях між жінками та чоловіками, причому ці різниці мають неминуче вести до нерівності та підпорядкування жінок чоловікам, призводячи до структурної дискримінації жінок¹.

Така ідеологічна перспектива безпосередньо відображена в ст. 3 (d) Конвенції, де стверджується, що насильство стосовно жінок спрямоване на жертву лише тому, що вона є жінкою, або це є вид насильства, який стосується переважно жінок. Поняття гендеру в такому розумінні дозволяє сприймати жіночність як форму відчуження суб'єкта, що виражається в її суспільній дискримінації, яка остаточно призводить до насильства над жінками. З тієї самої причини концепція *gender based violence* змушує безпосередньо пов'язувати антинасильницькі дії з боротьбою проти гендерно обумовленої дискримінації². Оскільки насильство стосовно жінок коріниться в закріплених культурою різницях між чоловічими та жіночими ролями в суспільному житті.

До речі, варто звернути увагу на те, що преамбула до Конвенції САНВІО згадує й про Конвенцію CEDAW, і про Загальну рекомендацію № 19 Комітету CEDAW, проте ігнорує значно вагоміший документ, ніж рекомендація, тобто Декларацію Генеральної Асамблеї ООН про ліквідацію насильства проти жінок від 1993 р.³ Це ігнорування є істотним, зважаючи на те, що це був перший документ Генеральної Асамблеї, де вживається вираз *gender based violence* на позначення насильства стосовно жінок. У преамбулі Декларації однозначно простежується підтримка фемінізму через визнання ролі руху жінок,

проте, незважаючи на одноразове безпосереднє покликання на гендерно обумовлене насильство, у ній послідовно вживається категорія статі (*sex*), а не гендеру, намагаючись додатково ставитись до жінок та чоловіків симетрично (як до істот, які однаково можуть бути жертвами насильства). У такому ж сенсі важко визнати її документом, який достатньо інтенсивно просуває феміністичну категорію *gender*. Мабуть саме тому Декларація про ліквідацію насильства щодо жінок не була згадана в преамбулі до САНВІО, незважаючи на високий політичний статус цього документа, одностайно прийнятого Генеральною асамблеєю. Мабуть, не було бажання, щоб ця Декларація становила контекст для інтерпретації Конвенції САНВІО.

Жінка в розумінні САНВІО

У Конвенції вживається не поняття «стать», а категорія «*gender*», яка розуміється відповідно до п. с) ст. 3 як соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає притаманними жінкам та чоловікам⁴. Така дефініція є прямим покликанням на дефініцію з 19 Загальної рекомендації CEDAW, проте ігнорує ще присутній там аспект статі (незважаючи на факт існування біологічних різниць між жінками та чоловіками). Тобто САНВІО обмежується виключно соціально-культурним виміром, повністю абстрагуючись від статевої як об'єктивного факту, що має важливий біологічний вимір. Покликання на стать з'являється лише один раз — у ч. 3 ст. 4 Конвенції, де стать (*sex*) згадується серед низки інших категорій, які не можуть бути підставою для вибіркового за-

¹ Преамбула до САНВІО: Recognising that violence against women is a manifestation of historically unequal power relations between women and men, which have led to domination over, and discrimination against, women by men and to the prevention of the full advancement of women; Recognising the structural nature of violence against women as gender based violence, and that violence against women is one of the crucial social mechanisms by which women are forced into a subordinate position compared with men;

² Див.: Sekowska-Kozłowska K. Zakres zobowiązań stron Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, *Studia Prawnicze*, 2012. Z 1 (190). С. 37.

³ Declaration on the Elimination of Violence against Women 85th plenary meeting 20 December 1993 A/RES/48/104. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>.

⁴ Art 3 (c): «gender» shall mean the socially constructed roles, behaviours, activities and attributes that a given society considers appropriate for women and men.

стосування Конвенції. Окрім цього одного положення слово *sex* з'являється як прикметник у фразеологічних сполуках, де говориться про статеву активність. А тому можна стверджувати, навіть якщо це звучить парадоксально, що таке відокремлене вживання категорії статі в ч. 3 ст. 4 призводить до її несуттєвого значення в розумінні, профілактиці та боротьбі з насильством стосовно жінок. Такі обставини спонукають до специфічного способу розуміння ч. 1 ст. 2 Конвенції, де чітко простежується, що вона стосується «всіх форм насильства стосовно жінок». Але з огляду на те, що насильство стосовно жінок сприймається як гендерно обумовлене явище (*gender based*), треба визнати, що Конвенція стосується не стільки жінок *par excellene*, скільки осіб, за якими закріплені певні соціальні ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, що в даному суспільному контексті вважаються притаманними жінкам.

Такий спосіб сприйняття положень Конвенції набуває додаткової обґрунтованості в світлі формування визначення гендеру під час роботи над Конвенцією. Беручи до уваги контекст роботи над її текстом, можна зауважити, що на певному етапі з неї свідомо усувалося покликання на статевість. Ця робота збіглася в часі з активним опрацюванням тексту Конвенції Міжнародного об'єднання лесбіянок та геїв (ILGA), яке підготувало

розлогий меморандум¹. У первинному проекті дефініція *gender*, ужита в Конвенції, мала міститись у ч. с) ст. 2 та характеризувати жінок і чоловіків як про певну об'єктивну дійсність, задіяну в політичний конфлікт статей. У зв'язку з цим гендер мав означати соціально та культурно сформовані позиції двох статей та виразно нерівний стосунок влади між жінками та чоловіками².

Така трактовка була дуже характерною для фемінізму вісімдесятих і першої половини дев'яностих років ХХ ст. Вона являла собою продовження марксистської тези про те, що конфлікт статей нерозривно пов'язаний з класовим конфліктом³. Приклади такого підходу ми знаходимо в листах Моніки Віттіг, яка в категорії «gender» вбачала мовну ознаку політичного протистояння статей (*sexes*)⁴. Під час роботи над цією дефініцією вирішили відмовитися від формулювання, що підкреслювало ідеологічно-політичне переконання про боротьбу статей та домінування чоловіків над жінками, залишаючи його лише в преамбулі⁵. Відмова від цього політичного аспекту дозволила очистити дефініцію «gender» від будь-якого статевого контексту завдяки скасуванню покликання на чоловіків та жінок як на об'єктивну дійсність.

Після впровадження змін мужність та жіночність стають уже виключно соціально-культурною умовністю, яка підлягає суспільному формуванню, а це,

¹ *Submission to the Council of Europe ad hoc Committee on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence: the need to ensure that the Convention on violence against women addresses effectively the obligation of member states to prevent and combat violence against lesbian, bisexual and transgender women.* URL: <https://rm.coe.int/1680594272> (доступ: 14.06.2018).

² Art. 2 c) «gender» shall mean the socially and culturally constructed position of the two sexes that underlies the unequal power relationships between women and men.

³ Engels F. *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats*, [w:] Karl Marx — Friedrich Engels — Werke. (Karl) Dietz Verlag, Berlin. Band 21. Aufl. 5, 1975. С. 68: «<Die erste Teilung der Arbeit ist die von Mann und Weib zur Kinderzeugung.> Und heute kann ich hinzusetzen: Der erste Klassengegensatz, der in der Geschichte auftritt, fällt zusammen mit der Entwicklung des Antagonismus von Mann und Weib in der Einzelehe, und die erste Klassenunterdrückung mit der des weiblichen Geschlechts durch das männliche».

⁴ Wittig M. *The Point of View: Universal or Particular?*, *Feminist Issues* 2/1983. С. 64: «Gender is the linguistic index of political opposition between the sexes».

⁵ Він чітко простежується в характері сприйняття насильства в Преамбулі як історично закріплених стосунків влади, що призводять до соціальної маргіналізації жінок чоловіками: «*recognising that violence against women is a manifestation of historically unequal power relations between women and men, which have led to domination over, and discrimination against, women by men and to the prevention of the full advancement of women; recognising the structural nature of violence against women as gender-based violence, and that violence against women is one of the crucial social mechanisms by which women are forced into a subordinate position compared with men*».

в свою чергу, є прямою підтримкою ідей ILGA, які містяться в меморандумі цієї лобістської організації¹. У зв'язку з цим відбулася доктринальна зміна в способі розуміння категорії «gender». Марксистська перспектива боротьби статей була замінена неомарксистською перспективою розпаду статей. І якщо для марксистів ліквідація економічної нерівності була достатньою для досягнення рівності між жінками та чоловіками², то феміністки, які черпають натхнення з неомарксизму, вважають, що не можна досягнути рівності без ліквідації статей з низки культурно знаменних (які мають нормативний характер) категорій. Це прагнення позбавити статей значимості неймовірним чином відобразилося в поглядах Джудіт Батлер. На її думку, соціально-культурний гендер та стать можуть становити два непов'язаних між собою порядки, де чоловіче тіло може одночасно означати як жінку, так і чоло-

віка в гендерній площині. Остаточо це дозволяє повністю підважити раціональність розрізнення жінок та чоловіків, позбавляючи стать значимості для формування суспільного життя.³ Хоча САНВІО наводить в назві на думку, що Конвенція зосереджується на жіночності як статей категорії, в реальності вона змушує розуміти жінок та жіночність поза контекстом статі — в категоріях гендеру.

Таке рішення призводить до того, що САНВІО стає інструментом, який слугує реалізації інтересів середовищ, що вважають себе жертвами дискримінації через належність до субкультур, які створюють політичний рух ЛГБТ у широкому розумінні слова. Ці висновки безпосередньо підтверджує характер розуміння заборони дискримінації, вираженої в ч. 4 ст. 3 САНВІО⁴, яка міститься в п. 53 пояснювального звіту (*Explanatory Report*), долученого до цієї Конвенції⁵.

¹ «... Convention's provisions should provide protection to all transgender women, and not just those intending to undergo, or who have undergone, gender reassignment».

ILGA, Submission to the Council of Europe ad hoc Committee on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence: the need to ensure that the Convention on violence against women addresses effectively the obligation of member states to prevent and combat violence against lesbian, bisexual and transgender women, § 24, с. 6, <https://rm.coe.int/1680594272> (доступ: 14.06.2018).

² Engels F. *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats*, [w:] Karl Marx — Friedrich Engels — Werke. (Karl) Dietz Verlag, Berlin. Band 21, Aufl. 5, 1975. С. 38: «Die Vorherrschaft des Mannes in der Ehe ist einfache Folge seiner ökonomischen Vorherrschaft und fällt mit dieser von selbst». «Домінантна позиція чоловіка в шлюбі є простим, безпосереднім наслідком його економічного панування і вона зникне сама по собі разом із ліквідацією такого панування».

³ Butler J. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, New York: Routledge Press, 1999. С. 10: «When the constructed status of gender is theorized as radically independent of sex, gender itself becomes a free-floating artifice, with the consequence that *man* and *masculine* might just as easily signify a female body as a male one, and woman and feminine a male body as easily as a female one». Див. Також: Там само. С. 142–143: «<woman> need not be the cultural construction of the female body, and <man> need not interpret male bodies. This radical formulation of the sex/gender distinction suggests that sexed bodies can be the occasion for a number of different genders, and further, that gender itself need not be restricted to the usual two».

⁴ Article 4.3 «The implementation of the provisions of this Convention by the Parties, in particular measures to protect the rights of victims, shall be secured without discrimination on any ground such as sex, gender, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth, sexual orientation, gender identity, age, state of health, disability, marital status, migrant or refugee status, or other status».

⁵ Пояснювальний звіт у ст. 53 проводить чітку аналогію між ситуацією жінок і членів субкультур ЛГБТ та ширше — особами, які страждають від розладу гендерної ідентичності: «... discrimination against certain groups of victims is still wide-spread. Women may still experience discrimination ... Similarly, gay, lesbian and bisexual victims of domestic violence are often excluded from support services because of their sexual orientation. Certain groups of individuals may also experience discrimination on the basis of their gender identity, which in simple terms means that the gender they identify with is not in conformity with the sex assigned to them at birth. This includes categories of individuals such as transgender or transsexual persons, cross-dressers, transvestites and other groups of persons that do not correspond to what society has established as belonging to <male> or <female> categories». Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 11.V.2011. URL: <https://rm.coe.int/16800d383a> (доступ: 14.06.2018).

Він змушує ставитися нарівні з жінками до тих осіб, спосіб існування яких «відрізняється від того, що суспільство визнало роллю, властивою чоловікам або жінкам». Це означає, що Конвенція, хоча й заявляє про боротьбу з насильством стосовно жінок, у дійсності дозволяє розуміти жіночність надто специфічним чином, як першу-ліпшу причину, через яку хтось вважатиме, що він дискримінується з огляду на гендер і тому зазнає насильства. Можна очікувати, що створена на підставі ст. 66 Конвенції група ГРЕВІО (*Group of experts on action against violence against women and domestic violence*) буде за посередництвом Ради Європи вимагати, щоб дії, які здійснюються на підставі Конвенції, враховували згадану інтерпретацію, що міститься в пояснювальному звіті.

Теоретичні основи Конвенції

Аналіз змісту Конвенції САНВІО, проведений у контексті супроводжувального пояснювального звіту, дозволяє стверджувати, що вона інституціоналізує політичний підхід до іманентної боротьби статей. Спосіб, яким різниці між жінками й чоловіками проявляються в соціально-культурному вимірі у вигляді деяких практик, ролей або ознак (гендер), має призвести в історичному розвитку до створення на цьому фоні стереотипів (*gender stereotypes*), які будуть інституціоналізовані суспільством. Ці стереотипи мають створювати соціальну

нерівність, а в подальшій перспективі — дискримінаційну практику, яка в остаточному підсумку призводить до актів насильства. З огляду на це, ліквідація насильства повинна здійснюватись через проведення соціальної зміни, яка полягає у викоріненні стереотипного бачення жіночності або мужності, що знайшло відображення в ч. 1 ст. 12 Конвенції¹. Водночас викорінення стереотипів має бути пов'язане з обов'язковим просуванням цієї ідеологічної позиції разом із просуванням нестереотипних гендерних ролей² — притаманних руху людей, які ідентифікуються із субкультурами ЛГБТ. Такі дії повинні допомогти позбутися гендерних стереотипів, що в результаті призведе до ліквідації соціальної нерівності, а через це й дискримінаційної практики. Остаточною метою є повна ліквідація насильства в суспільному житті, що чітко виражено наприкінці Преамбули до САНВІО³.

Водночас, незважаючи на вербальні запевнення в тому, що насильство стосовно жінок та домашнє насильство є складними явищами, для повноцінного розуміння яких необхідне врахування та поєднання різнорідних підходів⁴, на практиці ст. 6 САНВІО наказує державам-сторонам керуватися в своїй діяльності лише гендерною перспективою (*gender perspective*), а також безпосередньо пов'язувати політику боротьби проти насильства з антидискримінаційними діями⁵. Цей обов'язок далі конкретизується в ч. 3 ст. 18, ч. 2 ст. 49 та ст. 60

¹ Article 12.1. Parties shall take the necessary measures to promote changes in the social and cultural patterns of behaviour of women and men with a view to eradicating prejudices, customs, traditions and all other practices which are based on the idea of the inferiority of women or on stereotyped roles for women and men.

² Article 14. 1. Parties shall take, where appropriate, the necessary steps to include teaching material on issues such as equality between women and men, non-stereotyped gender roles, mutual respect, non-violent conflict resolution in interpersonal relationships, gender-based violence against women and the right to personal integrity, adapted to the evolving capacity of learners, in formal curricula and at all levels of education.

³ The member States of the Council of Europe ... Aspiring to create a Europe free from violence against women and domestic violence, Have agreed as follows ...

⁴ *Explanatory Report* п. 25: «Violence against women and domestic violence are complex phenomena and it is necessary to use a variety of approaches in combination with each other in order to understand them».

⁵ *Explanatory Report* п. 43: «Elsewhere, the Convention calls for a gendered understanding of violence against women and domestic violence as a basis for all measures to protect and support victims. This means that these forms of violence need to be addressed in the context of the prevailing inequality between women and men, existing stereotypes, gender roles and discrimination against women in order to adequately respond to the complexity of the phenomenon».

САНВІО. Водночас у Конвенції відсутні положення, які б відводили відповідну роль чинникам, що віддавна зараховуються до найважливіших факторів, які викликають насильство (наприклад, алкогольна або наркотична залежність)¹.

Отже, САНВІО проголошує основний принцип сучасного фемінізму, в розумінні якого соціальна справедливість може бути досягнута лише тоді, коли статеві різниці, що виражаються як гендер (*gender*), будуть позбавлені суспільної значимості. На думку Сьюзан Окін, «справедливим майбутнім було б те, яке не враховує гендер. У межах соціальних структур та практик стать буде настільки ж малоістотною, як колір очей або довжина пальців на ногах»². Такі погляди, які у вісімдесятих роках ХХ ст. були виявом суті радикальних соціальних ідеологій, нині формують зміст міжнародного законодавства.

Між теорією та соціальною дійсністю

Соціальна ситуація, де біологічні різниці між жінками та чоловіками повністю втратили б своє значення, не виражаючись у «соціально закріплених ролях, практиках та ознаках», ще ніколи раніше не існувала в історії людськості. Щоб здійснити емпіричну перевірку принципів теорії *gender based violence*, було б необхідно створити та довготривало утримувати штучну соціальну ситуацію, де об'єктивні різниці між жінками та чоловіками не знаходили б відображення в соціально-культурних реаліях. Це може бути привабливим сценарієм для фільму *science-fiction*, проте це, мабуть, неможливо в реальності. А тому правові рішення, що народжуються під впливом цієї теорії, передусім повинні

носити характер соціального експерименту, який реалізується шляхом дуже інтенсивної соціальної інженерії. Про це однозначно свідчать фрагменти Пояснювального звіту, що детальніше розкривають значення зобов'язань на підставі ч. 1 ст. 12 САНВІО. Там говориться про необхідність викорінення «забобонів, звичаїв, традицій», а також про необхідність «просування змін у ментальності й підходах окремих людей», про «проникнення в серця та розум людей» у цій сфері, і такі дії щонайменше не повинні обмежуватися щодо тих, хто скоює насильство³.

Водночас наявні емпіричні дані ставлять під сумнів обґрунтованість теорії *gender based violence*. Адже, якщо насильство обумовлене саме гендерною нерівністю і має зникнути разом з її нівелюванням, то в просунутих з точки зору розвитку гендерної рівності (*gender equality*) країнах рівень гендерно обумовленого насильства повинен бути меншим, ніж у суспільствах, які в значно більшому ступені підтримують гендерні стереотипи. Енріке Гарсія та Хуан Мерло на шпальтах «*Social Science & Medicine*» порівняли коефіцієнт гендерної рівності (*gender equality index*, далі: GEI), а також загальний індекс гендерного розриву (*global gender gap index*; далі: GGGI) з результатами досліджень Агентства Європейського Союзу з фундаментальних прав людини над насильством стосовно жінок в інтимних партнерських стосунках. Це порівняння дозволило довести, що в країнах Північної Європи, які на найвищому у світі рівні втілили гендерну рівність, відмічається найвищий (серед держав—членів ЄС) рівень насильства стосовно жінок. Це явище автори назвали «скандинавським парадоксом»⁴, що також підтверджують

¹ Banasiuk J., Stepkowski A. Teoretyczne założenia koncepcji *gender based violence* w świetle danych empirycznych, «Przegląd Sejmowy» 3(146)/2018. С. 35–36.

² Okin S. Justice, Gender, and the Family. Basic Books: New York, 1989. С. 171. «Just future would be one without gender. In its social structures and practices, one's sex would have no more relevance than one's eye colour or the length of one's toes. No assumptions would be made about 'male' or 'female' roles ...».

³ *Explanatory Report* п. 85: «Parties to the Convention are therefore required to take measures that are necessary to promote changes in mentality and attitudes. The purpose of this provision is to reach the hearts and minds of individuals who, through their behavior, contribute to perpetuate the forms of violence covered by the scope of this Convention».

⁴ Garcia E., Merlo J. Intimate partner violence against women and the Nordic paradox, «*Social Science & Medicine*», 2016. № 157. С. 27.

висновки звіту Агентства Європейського Союзу з фундаментальних прав щодо досліджень над насильством в стосовно жінок, опублікованого в 2014 р. У той самий час просту залежність між рівнем рівності та актів насильства намагаються пояснювати більшою схильністю жертв розповідати про насильство в державах із найвищим рівнем *gender equality*. Проте це обґрунтування піддають сумніву дані із самого звіту. Вони свідчать про те, що в країнах Скандинавії, де відзначається високий рівень насильства над жінками, у той-таки час жінки заявляють про те, що вони рідко повідомляють поліцію про насильство¹.

Висновки

Автори Стамбульської конвенції додали до неї певну ідеологічну позицію, яку протягом останніх десятиріч ХХ ст. представляли такі автори як М. Уїттіг, С. Окін чи Д. Батлер. Їхні теорії, що полягають у запереченні значення людської статевої та намаганнях досягнути справедливого майбутнього «без статей», де свобода й рівність будуть тріумфувати, вважалися радикальними в період їхньої публікації. Проте в сучасному світі вони стали основою для офіційної позиції Ради Європи, а раніше були відображені в діяльності Комітету CEDAW в межах ООН. Таким чином, Стамбульська конвенція є продовженням певної соціальної програми, що спирається на гендерну перспективу, спрямовану на ліквідацію соціально-культурних різниць, пов'яза-

них із функціонуванням жінок та чоловіків у суспільстві.

Звісно, в Конвенції міститься низка технічних рішень, які мають на меті збільшення рівня захисту від насильства й допомоги жертвам насильства. Проте вони не виходять за межі базових стандартів, які держави Ради Європи значною мірою запровадили до свого правового порядку, незалежно від положень САНВІО. Унаслідок цього прийняття деяких положень технічного характеру не вимагає ратифікації САНВІО. Проте своєрідним *novum* є «прикриття» відповідних рішень технічного характеру ідейним підходом, який визначає напрям реалізації положень конвенції та є точкою відліку для органів, що відстежують виконання Конвенції Ради Європи.

У той-таки час наявні емпіричні дані породжують низку сумнівів щодо ефективності закладених у Конвенцію ідейних принципів. Зокрема, порівняння емпіричних даних щодо рівня втілення гендерної рівності з даними про насильство стосовно жінок свідчить про те, що ідеологічні принципи, на які спирається Конвенція САНВІО, не підтверджуються на практиці. Залежність, що згадується в літературі як «скандинавський парадокс», здається, переконує в тому, що реалізація теоретичних принципів Конвенції САНВІО може призвести до збільшення насильства стосовно жінок.

Список використаної літератури

1. Banasiuk J. (red.) Czy Polska powinna ratyfikować Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej? Warszawa, 2014.
2. Stepkowski A. Plec jako przyczyna ludzkiej alienacji: aspekty polityczne i prawne, [w:] Gender: perspektywa krytyczna, red. J. Jagiello, D. Oko, Kielce, 2016.
3. Sekowska-Kozłowska K. Zakres zobowiązań stron Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, *Studia Prawnicze*, 2012. z 1 (190).
4. Engels F. Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats, [w:] Karl Marx — Friedrich Engels — Werke. (Karl) Dietz Verlag, Berlin. Band 21, Aufl. 5, 1975.
5. Wittig M. The Point of View: Universal or Particular?, *Feminist Issues* 2/1983.

¹ Violence against women: an EU-wide survey. Main results. С. 25. URL: <http://fra.europa.eu>. Детальне співвідношення гендерної рівності та насильства презентує там само Figure 2.4 на с. 32.

6. Butler J. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, New York: Routledge Press, 1999.

7. Banasiuk J., Stepkowski A. Teoretyczne założenia koncepcji gender based violence w świetle danych empirycznych, «Przegląd Sejmowy» 3(146)/2018.

Степковски А., Банасюк Й. Конвенция Совета Европы о предупреждении насилия в отношении женщин и домашнего насилия а также борьбу с этими явлениями: доктринальные основы.

Конвенция Совета Европы о предупреждении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием широко известна как Стамбульская конвенция или Конвенция CAHVIO, документ, который создает большое количество споров, начиная с процесса переговоров. Некоторые дискуссии по этому вопросу продолжаются и в Украине. В статье описываются теоретические основы Конвенции, которая определяет содержание технических решений, содержащихся в ней. Применение технических решений подчинено так называемой гендерной перспективе (*gender perspective*), которая устанавливает определенный способ понимания насилия в отношении женщин, как насилие, обусловленное гендером (*gender based violence against women*). «Гендер» является культурным явлением (социально закрепленной сущью, признаками или ролью), что в общественном измерении проявляется в природных различиях между женщинами и мужчинами. Согласно идеологии гендера эти различия должны неизбежно приводить к социальному неравенству и к дискриминации женщин, следствием которой может быть насилие в отношении женщин. Таким образом Стамбульская конвенция определяет радикальные формы феминистической идеологии, стремясь искоренить культурные различия, существующие в обществе между женщинами и мужчинами. В статье также обращается внимание на то, что имеющиеся эмпирические данные вызывают определенные сомнения в правильности основ теории *gender based violence* и возникающей из нее стратегии борьбы с насилием в отношении женщин. Более того, они указывают на существование обратной зависимости, нежели та, которую предлагает теория, что определяет насилие в отношении женщин как явление, обусловленное полом. Иными словами, существуют веские основания для выделения положения о том, что реализация теоретических основ конвенции CAHVIO может привести к усилению, а не к ограничению насилия в отношении женщин.

Ключевые слова: Стамбульская конвенция, CAHVIO, пол, гендер, насилие в отношении женщин, что обусловленное полом.

Stepkowski Aleksander, Banasiuk Joanna. Istanbul Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence: theoretical foundations.

The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, better known as the Istanbul Convention or the CAHVIO, is an international treaty that constantly raises a number of controversies, starting already during the negotiation process. An important discussion in this regard also takes place in Ukraine. The article reconstructs doctrinal foundations of CAHVIO, which determine operation of technical solutions it contains. Their use is subordinated to the so-called «gender perspective» imposing a specific way of understanding violence against women as a gender based violence. Gender is a cultural phenomenon (socially constructed identities, attributes or roles) revealing in social dimension natural differences between men and women. Within the gender perspective they are believed however to lead inevitably to social inequalities resulting in structural discrimination against women and subsequently in violence against them. Thus the Istanbul Convention express radical figures of feminist ideology, striving to eradicate the cultural differences between men and women. The text also points out that the available empirical data raise number of doubts as to the correctness of the gender based violence approach as well as strategy of combating violence against women that results from gender perspective. Moreover, available data seem to indicate the existence of a contrary correlation to that suggested by the theory that treats violence against women as a gender-based phenomenon. In other words, there are strong grounds for the thesis that the implementation of the theoretical framework as provided by the CAHVIO can lead to intensification rather, than to limitation of violence against women.

Key word: Istanbul Convention, CAHVIO, gender, gender based violence against woman.